

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.21.20>

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Меркулова Валентина Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Сучасні особливості розвитку кримінального та кримінального процесуального законодавства відтворюються насамперед у їх інтенсивному реформуванні, виникненні новітніх інституцій міждисциплінарного характеру, які потребують досить суттєвого галузевого й міжгалузевого правового узгодження. Зазначене стосується насамперед таких питань: а) нової класифікації кримінальних правопорушень на кримінальні проступки та злочини різного ступеня тяжкості, що суттєво впливатиме на особливості досудового розслідування кожного із цих видів суспільно небезпечної поведінки; б) формулювання нових процесуальних інститутів «угода про примирення» та «угода про визнання винуватості», що посилює важливість встановлення розмежувальних ознак цих інституцій із суто кримінально-правовим інститутом «примирення з потерпілим»; в) виникнення та суттєвого посилення значення діяльності на стадії досудового розслідування й судового розгляду справи органу з питань пробації, а отже, проблем взаємодії цього органу зі слідчими підрозділами; г) здійснення законодавцем певних кроків щодо визначення особливостей розслідування в разі наявності підстав для звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності; ґ) уточнення та поглиблення змісту правових норм, які регулюють правовий статус сторін кримінального провадження (зокрема, слідчого, прокурора) щодо застосування різних кримінально-правових примусових заходів тощо.

Усі зазначені проблеми безпосередньо стосуються стадії досудового розслідування, а отже, стосуватимуться безпосередньо слідчого. Під час визначення основних термінів у Кримінальному процесуальному кодексі України законодавець справедливо приділив належну увагу визначенню категорії «слідчий» як службової особи відповідних підрозділів, яка уповноважена в межах компетенції здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, є стороною обвинувачення у кримінальному провадженні (п. п. 17, 19 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України).

Предметом дослідження є визначення тенденцій реформування кримінально-процесуального законодавства України у сфері повноважень слідчого, зокрема, щодо особливостей підходів законодавця до змісту формулювань відповідних положень, використання юридичної техніки і структури закону, порядку використання слів, сполучень, роз'єднувальних знаків тощо.

Ключові слова: кодекс, закон, кримінальне провадження, слідчий, законодавство, прокурор, учасники кримінального провадження.

**PECULIARITIES OF THE METHODOLOGY
OF INVESTIGATION OF THE POWER OF THE INVESTIGATOR
AS A PARTICIPANT IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

Merkulova Valentina Alexandrovna,
Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department
of Criminal Law and Criminology
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

Modern features of the development of criminal and criminal procedural legislation are reproduced primarily in their intensive reform, the emergence of new institutions of interdisciplinary nature, which require significant sectoral and intersectoral legal coordination. This applies primarily to the following issues: a) a new classification of criminal offenses into criminal offenses and crimes of varying severity, which will significantly affect the features of the pre-trial investigation of each of these types of socially dangerous behavior; b) the formulation of new procedural institutions "reconciliation agreement" and "plea agreement", which increases the importance of establishing the distinctive features of these institutions with a purely criminal law institution "reconciliation with the victim"; c) the emergence and significant strengthening of the importance of activities at the stage of pre-trial investigation and judicial review of the case of the body on probation, and hence the problems of interaction of this body with investigative units; d) implementation by the legislator of certain steps to determine the specifics of the investigation in the event that there are grounds for releasing the suspect from criminal liability; e) clarification and deepening of the content of legal norms regulating the legal status of the parties to criminal proceedings (in particular, investigator, prosecutor) regarding the application of various criminal law coercive measures, etc.

All these problems are directly related to the stage of the pre-trial investigation, and therefore will be directly related to the investigator. In defining the main terms in the Criminal Procedure Code of Ukraine, the legislator rightly paid due attention to the definition of "investigator" as an official of the relevant units, which is authorized within the competence to conduct pre-trial investigation of criminal offenses, is a party to the accusation in criminal proceedings (paragraphs 17, 19 of part 1 of article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine).

The subject of the study is to identify trends in reforming the criminal procedure legislation of Ukraine in the field of powers of the investigator, in particular, on the peculiarities of the legislator's approaches to the content of relevant provisions, use of legal techniques and structure of law, use of words, phrases, punctuation marks.

Key words: code, law, criminal proceedings, investigator, legislation, prosecutor, participants in criminal proceedings.

Сучасні особливості розвитку кримінального та кримінального процесуального законодавства відтворюються насамперед у їх інтенсивному реформуванні, виникненні новітніх інституцій міждисциплінарного характеру, які потребують досить суттєвого галузевого й міжгалузевого правового узгодження.

У цьому разі актуальності набувають саме історичний, системно-правовий, порівняльно-правовий і формально-догматичний методи дослідження. Не менш важливим напрямом має стати використання таких видів тлумачення, як буквальне та граматичне, які дадуть змогу не лише визначити головну сутність розглядуваних

кримінально-процесуальних положень, а й констатувати наявність суперечностей і недосконалості чинного кримінально-процесуального законодавства.

Особливістю статті є те, що в основу результатів дослідження покладено безпосередньо системно-правовий аналіз та зіставлення правових положень чинного Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі – КПК України) та попереднього Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.), які, на нашу думку, є досить показовими щодо досягнення визначених завдань.

З огляду на специфіку підходу законодавця до структурування (кодифікування) кримінально-процесуальних норм у КПК 1960 р., який набув чинності в 1961 р., а також з огляду на предмет дослідження на нашу увагу заслуговує зміст положень перших двох розділів, які визначають загальні положення та процесуальний порядок порушення кримінальної справи (за термінологією КПК 1960 р.), здійснення дізнання та досудового розслідування [7, с. 7–144].

Що ж до чинного кримінально-процесуального законодавства, то певне уявлення про правовий статус слідчого надає комплексний аналіз змісту різних правових норм, які кодифіковані за різними критеріями, а отже, розміщені в різних главах КПК України, а саме у главах 1, 3, 4, 19, 20, 24, 25 [8, с. 4–7, 112–136, 151–166].

Доктринальні джерела з окремих проблемних питань реалізації досудового розслідування та безпосередньо повноважень слідчого використані нами з метою уточнення авторської позиції щодо проблем і суперечностей чинного законодавства. Зокрема, використовувалися дослідження щодо проблем взаємодії положень кримінального та кримінально-процесуального законодавства (Г.А. Карелової [6]), правового статусу слідчого (Ю.П. Аленіна [1], І.В. Басистої [3], О.А. Марченко [9]), процесуального порядку закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності (С.В. Андрусенка [2], Г.І. Глобенка [4], О.А. Губської [5], О.А. Марченко [10]) тощо.

Застосовуючи найтипівіші методи дослідження (історичний, системний, порівняльно-правовий, догматичний) щодо змісту, сутності, структурного та системно-правового співвідношення кримінально-процесуальних положень, які регламентують діяльність слідчого як однієї зі сторін кримінального провадження, найважливішого суб'єкта стадії досудового розслідування за попереднім і чинним кримінально-процесуальним законодавством, маємо здійснити буквальне (за обсягом) та граматичне (відповідно до правил граматики й синтаксису) тлумачення цих положень і визначитися при цьому з такими питаннями: а) тенденціями реформування кримінально-процесуального законодавства в аналізованій сфері; б) позитивними й негативними наслідками інтенсивного реформування законодавства; в) особливостями регламентації функціонального призначення та спрямування дій слідчого за попереднім і чинним кримінально-процесуальним законодавством; г) наступністю кримінально-процесуальних положень щодо меж та обсягів повноважень слідчого на стадії досудового розслідування; г) суперечностями чинного кримінально-процесуального законодавства та шляхами їх усунення; д) сутнісними ознаками новел кримінально-процесуального законодавства, відповідно до яких ми маємо можливість отримати більш якісне й чітке законодавче формулювання ознак змісту та напрямів діяльності слідчого.

У питаннях визначення наступності кримінально-процесуального законодавства та сталих проблем чинного КПК України доцільними є не лише системно-правовий і порівняльно-правовий аналіз чинного законодавства, а й історично-порівняльний аналіз тих положень, які уточнюють правовий статус слідчого на стадії порушення кримінального провадження, дізнання, досудового розслідування, завершення кримінального провадження (зокрема, у частині застосування звільнення від кримінальної

відповідальності). Аналіз розглядуваних положень необхідно здійснювати відповідно до такого критерію, як визначення ступеня самостійності й незалежності слідчого у виконанні своїх прав та обов'язків, з огляду на буквальне й сутнісне тлумачення зазначених кримінально-процесуальних норм.

Найкраще уявлення про кримінально-процесуальні можливості та функціональне призначення слідчого надає аналіз, встановлення сутнісних ознак та особливостей визначення його прав та обов'язків саме на стадії порушення кримінального провадження (кримінальної справи за термінологією КПК 1960 р.), дізнання та досудового розслідування (розділи перший і другий КПК 1960 р. [7, с. 74–104], глави 1, 3, 4, 19, 20, 24, 25 КПК України [8, с. 4–7, 112–136, 151–166]).

Наше звернення до більш-менш повного переліку прав та обов'язків слідчого на стадії порушення кримінального провадження, дізнання й досудового розслідування зумовлене здебільшого прагненням звернути увагу на законодавчу редакцію відповідних положень, що мають регулювати, у яких випадках слідчий діє як самостійний, самодостатній суб'єкт кримінального провадження, що несе персональну відповідальність за законність і доцільність прийнятих рішень та дій, а в яких випадках його рішення повністю (або певним чином) залежать від суб'єктивного розсуду прокурора. Саме тому критерієм для визначення послідовності правових норм, які мають бути піддані аналізу, повинна стати не належність їх до регулювання певної сфери відносин, а особливість законодавчого підходу до використання певних граматичних (синтаксичних) правил у частині формулювання повноважень слідчого, визначення меж суб'єктивних прав та інтересів.

Для виконання завдання щодо визначення тенденцій реформування кримінально-процесуального законодавства, ознак його наступності та проявів суперечливості правових положень у сфері регулювання повноважень слідчого доцільно відштовхуватися від змісту, сутності й особливостей формулювання відповідних правових положень попереднього кримінального процесуального законодавства.

За змістом одних положень КПК 1960 р. повноваження слідчого прирівняні до повноважень прокурора, про що свідчить редакція норми, коли через кому перелічуються суб'єкти, на яких покладаються право та обов'язки щодо здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Так, за КПК 1960 р. слідчий поряд з іншими учасниками (зокрема, прокурором, органом дізнання, суддею) повинен приймати явки з повинною (ст. 96); приймати заяви і повідомлення про вчинені чи підготовлювані злочини, порушувати кримінальну справу та приймати її до свого провадження, відмовляти в порушенні кримінальної справи (ст. ст. 97, 99). Не менш важливими є повноваження слідчого на стадії обрання та обґрунтування застосування запобіжних заходів. Серед значної кількості кримінально-процесуальних положень у цьому аспекті на увагу заслуговують такі: слідчий (як і прокурор та орган дізнання) наділений правом обирати запобіжні заходи, не пов'язані з триманням під вартою; виносити постанову про застосування, скасування чи зміну запобіжного заходу (ст. ст. 165–165-1 КПК 1960 р.). І лише в разі необхідності застосування до обвинуваченого (підозрюваного) найсуворішого запобіжного заходу (взяття під варту) слідчий може вносити подання до суду лише за згодою прокурора, що не виключає особисту роль слідчого в підготовці змісту цього подання [7, с. 74–77, 113].

В інших випадках ідеться безпосередньо лише про слідчого, його права й відповідальність. Це, зокрема, стосується складання постанови про порушення кримінальної справи та прийняття до свого провадження (ст. 113 КПК 1960 р.); спрямовування проведення слідчих дій та обов'язку нести повну відповідальність за їх законність і своєчасність, можливість не погоджуватися з вказівками прокурора, права надавати

доручення органам дізнання щодо проведення розшукових дій (ст. 114 КПК 1960 р.); затримання та допиту особи, підозрюваної у вчиненні злочину (ст. 115 КПК 1960 р.); винесення мотивованої постанови про притягнення особи як обвинуваченого, виклику його на допит, забезпечення приводу, оголошення його розшуку, вжиття заходів зі встановлення місця його перебування, роз'яснення обвинуваченому його прав на слідстві, здійснення допиту обвинуваченого та пред'явлення протоколу допиту для прочитання обвинуваченому (ст. ст. 131–145 КПК 1960 р.).

Далі більшої конкретності набувають положення щодо правового статусу слідчого в частині допиту свідка, як дорослого, так і особи неповнолітнього віку, проведення очної ставки, пред'явлення особи та предметів для впізнання, обшуку (за санкцією прокурора) та виїмки, відтворення обстановки й обставин події, проведення експертизи (глави 14–18 КПК 1960 р.), у яких конкретизується безпосередньо зміст і послідовність поведінки саме слідчого на його власний розсуд та в межах закону.

Насамкінець маємо звернути увагу на місце слідчого в закінченні досудового слідства під час реалізації таких його форм, як складання постанови про закриття справи та складання обвинувального висновку. Саме слідчий повинен закрити справу мотивованою постановою та прийняти рішення (у разі наявності підстав) про звернення до громадських організацій, трудового колективу, адміністрації установи щодо доцільності застосування заходів адміністративного чи дисциплінарного характеру, повідомити обвинуваченого (його рідних), потерпілого (його представника) про факт закриття справи. І саме слідчий має складати обвинувальний висновок, який разом із додатками направляє прокуророві (ст. ст. 214, 217, 223 КПК 1960 р.) [7, с. 88–89, 97–102, 116–136, 139–144].

Зазначене дає підстави стверджувати, що попереднє кримінально-процесуальне законодавство в більшості випадків розглядало слідчого як самостійного, самодостатнього суб'єкта кримінально-процесуальних дій, який мав самостійно приймати найважливіші рішення, особисто складати необхідні процесуальні документи та лише в особливо важливих випадках мав узгодити свої дії й підготовлений текст документа з прокурором.

У чинному кримінально-процесуальному законодавстві спостерігається дещо інша ситуація. І саме застосування системно-правового, порівняльно-правового й формально-догматичного методів доводить той факт, що, крім суттєвого скорочення розглядуваної нами сфери, значно збільшилася кількість підстав говорити про наявність певних суперечностей і недосконалості законодавства.

Аналіз норм КПК України доцільно розпочати з тих положень, у яких ідеться лише про повноваження слідчого. У найбільш повному обсязі повноваження слідчого та перелік дій, за виконання яких він несе відповідальність, надані у ст. 40 КПК України. Звертає на себе увагу особливість редакції положень цієї статті. Якщо керуватися буквальною тлумаченням положень п. п. 1–3, 7, 8 ч. 2 ст. 40 КПК України, маємо виокремити ті дії, відповідальність за які повністю покладається на слідчого, а саме його право (за наявності законних підстав) вчиняти такі дії: починати досудове розслідування; проводити слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії; доручати ці дії оперативним підрозділам; за результатами розслідування особисто складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного та виховного характеру (з подальшим затвердженням у прокурора); приймати рішення щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України. До того ж підкреслюється, що слідчий є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних підстав, забороняється. Підставою для такого висновку

є те, що законодавець у переліку цих повноважень називає лише одну особу – слідчого [8, с. 24–25].

Проте зіставлення окремих кримінально-процесуальних положень, які регламентують однакову (тотожну) сферу кримінального правосуддя, стосуються певного етапу досудового слідства, дає підстави для певних міркувань. Так, як уже зазначалося, відповідно до ст. 40 КПК України слідчий за результатами розслідування має особисто скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного й виховного характеру з подальшим затвердженням їх змісту у прокурора. Проте далі, під час регламентації порядку звернення до суду з обвинувальним актом та клопотаннями про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру (ст. ст. 291–293 КПК України), постає більш конкретне визначення лише стосовно обвинувального акта (складається слідчим, після чого затверджується прокурором) і немає жодної конкретики щодо складання клопотань. Проте якщо здійснити системний порівняльно-правовий аналіз декількох кримінально-процесуальних норм, які стосуються визначення підстав і порядку складання клопотання (зокрема, про застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру), то маємо констатувати наявність певних суперечностей і невідповідностей у законодавстві. З одного боку, законодавець наголошує на тому, що досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (ст. 499 КПК України), що відповідає духу й сутності ст. 40 КПК України. Проте у ст. 497 КПК України вже йдеться про функціональні повноваження в цьому питанні лише прокурора, який не тільки має дійти висновку про доцільність застосування примусових заходів виховного характеру, а й особисто складає клопотання про їх застосування, тоді як за вимогами ст. 40 КПК України це покладається на слідчого з подальшим затвердженням у прокурора [8, с. 24–25, 158–159, 242–243]. На нашу думку, наведені положення потребують узгодження й уніфікації на тлі визначення особливого значення повноважень слідчого та сутнісного значення співвідношення таких дій, як складання, узгодження, затвердження.

Є й інший підхід у визначенні повноважень слідчого, коли законодавець, перелічуючи досить важливі функції кримінального правосуддя, зазначає через кому двох суб'єктів – слідчого та прокурора (при цьому першим завжди згадується слідчий). Йдеться про повноваження цих сторін кримінального провадження під час проведення певних слідчих (розшукових) дій та прийняття відповідних рішень щодо забезпечення присутності осіб, права яких можуть бути обмежені; запрошення незаінтересованих осіб (понятих) для проведення певних процесуальних дій; проведення допиту двох і більше осіб для з'ясування розбіжностей у показаннях; визначення порядку пред'явлення особи для впізнання; доцільності здійснення дистанційного досудового розслідування, проведення опитування в режимі відео- або телефонної конференції; наявності невідкладних випадків, що дає можливість увійти до житла або іншого володіння; відкриття закритих приміщень, сховищ, речей, проведення вимірювання, фотографування, виготовлення графічних зображень, вилучення документів, речей тощо; здійснення огляду трупа, проведення слідчого експерименту; освідування підозрюваного (свідка, потерпілого) для виявлення слідів кримінального правопорушення; доцільності проведення експертизи тощо (ст. ст. 223–242 КПК України) [8, с. 121–136].

Буквальне тлумачення наведених положень КПК України та їх порівняння з нормами КПК 1960 р. дає підстави вбачати в цій законодавчій техніці формулювання зазначених положень, з одного боку, підтвердження самостійності та самодостатності

дій слідчого, який на власний розсуд і відповідальність приймає рішення, а отже, особисто вирішує доцільність узгодження своєї поведінки з прокурором. З іншого боку, сфера кримінально-процесуальних відносин, де досить лише рішення слідчого (без втручання прокурора), значно обмежена, практично більшість процесуальних дій передбачає функціонально співпрацю цих двох суб'єктів кримінального провадження – слідчого та прокурора.

Під час формулювання окремих повноважень додається, що вони можуть виконуватися лише за погодженням із прокурором, зокрема: звертатися до слідчого судді з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення розшукових дій; повідомляти особі про підозру, а отже, і складати письмове повідомлення про підозру (п. п. 5, 6 ч. 2 ст. 40 КПК України). Така ж редакція використовується в регламентації проведення обшуку, який у разі необхідності слідчий може провести лише за погодженням із прокурором (або ж прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням) (ст. 234 КПК України) [8]. Отже, редакція цих положень доводить, що у виконанні зазначених дій слідчий не є самостійною фігурою, а підпорядковується рішенням прокурора, виконує його вимоги.

На окрему увагу заслуговує історичний та системно-правовий аспект реформування повноважень слідчого щодо реалізації такого міждисциплінарного інституту, як звільнення від кримінальної відповідальності.

Особливістю попереднього кримінально-процесуального законодавства є те, що питання регламентації процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності були віднесені до загальних положень (розділ перший КПК 1960 р.) [7, С. 9–14], що не відповідало дотриманню певної послідовності етапів здійснення кримінального правосуддя. Адже питання щодо наявності підстав для застосування звільнення від кримінальної відповідальності виникає на стадії досудового розслідування та є однією з форм закінчення досудового розслідування. Можливо, законодавець у цьому випадку керувався особливим значенням інституту відповідальності у кримінально-правових і кримінально-процесуальних відносинах, а також тим, що кожна особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, потенційно має понести кримінальну відповідальність. А факт звільнення від кримінальної відповідальності є підставою для припинення будь-яких кримінально-правових відносин. Тож у КПК 1960 р., окрім інших загальних правових положень (зокрема, щодо визначення правового статусу слідчого в частині запобігання злочинності, підтримання відповідних міжнародно-правових зв'язків тощо), чітко прописані межі можливих слідчих дій щодо реалізації звільнення від кримінальної відповідальності.

Маємо підкреслити, що в попередньому законодавстві надавалося особливе значення процесуальним діям саме слідчого під час визначення підстав та застосування зазначеного міждисциплінарного інституту. Це підтверджується тим, що законодавець, формулюючи правові положення щодо прав та обов'язків двох суб'єктів (прокурора і слідчого), використав кому та сполучення «або». Це стосується, зокрема, ознайомлення обвинуваченого та потерпілого зі змістом постанови (клопотання) про звільнення від кримінальної відповідальності; складання мотивованої постанови про закриття справи щодо вчинення діяння особою у віці від 11 років до виповнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, та застосування до цієї особи примусових заходів виховного характеру; повідомлення колективу про передачу їм особи на поруки тощо (ст. ст. 7–11 КПК 1960 р.) [7].

Свої дії слідчий має узгоджувати з прокурором лише у випадку складання (за наявності законних підстав) мотивованої постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст.

ст. 7-2, 8, 9, 10, 11-1 КПК 1960 р.) [7]. У цьому випадку законодавець використовує словосполучення «за згодою прокурора», буквально тлумачення якого має свідчити про те, що саме слідчий складає зміст постанови, узгоджуючи з прокурором факт доведених підстав та умов застосування зазначеного виду звільнення.

Проте зовсім інша правова ситуація спостерігається в чинному КПК України. На відміну від попереднього кримінального процесуального законодавства, у КПК України чітко визначено порядок, за яким прокурор не лише повинен звертатися до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 283), а й особисто має складати це клопотання без проведення досудового розслідування в повному обсязі (ст. 286) [8, с. 151–152, 154–155]. Отже, слідчого, незважаючи на важливість сутності та змісту спрямування його повноважень саме на стадії досудового розслідування, а також на уточнення того факту, що саме ця особа відповідає за якість розслідування діянь, особливо стосовно неповнолітніх тощо, взагалі усунули від складання цього клопотання. Вважаємо, що більш доцільним є підхід, відповідно до якого саме слідчий за результатами розслідування повинен особисто складати клопотання про доцільність застосування звільнення від кримінальної відповідальності з подальшим затвердженням його змісту у прокурора.

Проблеми законодавчого визначення повноважень слідчого в частині застосування звільнення від кримінальної відповідальності опосередковано пов'язані з такою новелою кримінально-процесуального законодавства, як особливості досудового розслідування кримінальних проступків (глава 25 КПК України). Підставою для з'ясування співвідношення відповідних кримінально-процесуальних положень є те, що в більшості випадків звільнення від кримінальної відповідальності застосовується саме за вчинення особою кримінального проступку (крім необережного нетяжкого злочину (ст. ст. 45, 46 Кримінального кодексу України), нетяжкого злочину (ст. ст. 47, 48 Кримінального кодексу України)), коли дозволяється не проводити досудове слідство в повному обсязі. Звернення до змісту положень ст. 301 КПК України дає підстави для певних роздумів щодо наявності суперечностей у законі. Так, у цій нормі йдеться про те, що саме слідчий зобов'язаний у найкоротший строк підготувати та подати на затвердження прокуророві клопотання про застосування звільнення від кримінальної відповідальності [8, с. 166]. Тож виникає запитання: як співвіднести це з тим, що відповідно до вимог ст. 286 КПК України прокурор особисто складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності? І в зазначеній нормі немає ніякого розмежування щодо особливостей складання клопотання в разі вчинення кримінального проступку та в разі вчинення злочину. Що знов-таки свідчить про певну недосконалість кримінально-процесуального законодавства та про необхідність узгодження певної системи норм, які стосуються однієї чи схожої сфери регулювання.

Насамкінець маємо звернути увагу на місце слідчого в загальній системі кримінального правосуддя, зокрема на специфічність взаємодії слідчих із представниками персоналу служби пробації. Привертає увагу той факт, що серед учасників кримінального провадження визначені нові суб'єкти – представники персоналу органу пробації, які з метою складання досудової доповіді щодо обвинуваченого (на підставі ухвали суду) наділені досить широкими повноваженнями щодо збору необхідної інформації за місцем роботи, проживання, місцем попереднього ув'язнення, а також повноваженням з ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Виконання цих повноважень, безперечно, стосується найважливіших прав і свобод обвинуваченої особи, вони можуть мати конфіденційний характер, стосуватися особливостей кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Проте у ст. 72-1 КПК України щодо останнього, а тим більше стосовно

характеру та змісту зв'язку з органами досудового слідства (зокрема, слідчим) взагалі не йдеться.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити певні висновки. Історично-порівняльне дослідження кримінально-процесуальних положень, що безпосередньо стосувалися визначення правового статусу та порядку процесуальної діяльності слідчого за чинності попереднього кримінально-процесуального законодавства (КПК 1960 р.), свідчать на користь тієї думки, що цьому учаснику кримінального правосуддя надавалося особливе соціально-правове значення та що дії саме цієї особи справляли значний вплив не лише на зміст і сутність досудового слідства, а й на всі стадії кримінального провадження. І такі вітчизняні правові традиції варто зберегти.

Натомість однією з негативних тенденцій реформування кримінального процесуального законодавства є звуження сфери кримінально-процесуальної діяльності, де рішення слідчого є самодостатнім і самостійним. Щодо певних сфер регулювання спостерігається практичне виключення слідчого з процесу підготовки та прийняття рішення, його документального оформлення (а саме щодо застосування звільнення від кримінальної відповідальності), незважаючи на те, що саме дії цього суб'єкта мають особливе значення у правозастосуванні та реалізації завдань досудового розслідування.

Як позитивні тенденції реформування законодавства доцільно розглядати підхід законодавця, спрямований на поглиблення й уточнення тих процесуальних положень, які регулюють співвідношення повноважень слідчого та прокурора, зокрема визначають ступінь залежності першого. Справедливим є те, що дії (рішення) слідчого, які мають бути узгоджені з прокурором, стосуються найсуттєвіших процесуальних питань, зокрема: застосування найсуворіших запобіжних заходів (взяття під варту), що суттєво обмежує правовий стан підозрюваного (обвинуваченого), пов'язане не лише з обмеженнями, а й із позбавленням прав і свобод особи; застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності, що мало би припинити кримінально-правові та кримінально-процесуальні відносини, виключити факт засудження особи, ухвалення вироку, а отже, і судимість.

Позитивним напрямом реформування законодавства є збільшення правових положень, у яких міститься визначення окремих понять і категорій, присвячених категоріальному апарату, що свідчить про значний рівень розвитку теорії кримінально-процесуального права, а також наявність новел кримінально-процесуального законодавства (наприклад, особливості взаємодії сторін кримінального провадження зі службою пробації, особливості досудового розслідування кримінальних проступків). Водночас саме в цій частині законодавство потребує подальшого вдосконалення та узгодження з іншими правовими положеннями.

Виявлені під час дослідження суперечності кримінального процесуального законодавства в частині визначення повноважень слідчого під час застосування міждисциплінарного інституту звільнення від кримінальної відповідальності та досудового розслідування кримінальних проступків доводить доцільність подальшого узгодження кримінально-процесуальних положень, уточнення й поглиблення ознак особливостей діяльності слідчого під час реалізації цих важливих інституцій у бік поширення сфери його повноважень.

На підставі дослідження пропонуємо внести зміни у зміст ст. 286 КПК України, а саме законодавчо закріпити положення про те, що слідчий за результатами розслідування повинен особисто складати клопотання про доцільність застосування звільнення від кримінальної відповідальності з подальшим затвердженням його змісту

у прокурора. Такий підхід сприятиме, зокрема, усуненню невідповідностей повноважень слідчого щодо розслідування кримінального проступку.

Потребують доопрацювання й кримінально-процесуальні положення щодо уточнення порядку взаємодії персоналу органів пробації та слідчих, оскільки саме інформація щодо властивостей винної особи, його поведінки щодо оточуючих на стадії досудового розслідування має стати основою для судового рішення про доцільність притягнення до кримінальної відповідальності, про обрання мінімально необхідного виду та строку покарання. Цей напрям є перспективним з огляду на новітність таких інституцій, як пробація та кримінальний проступок.

Список використаних джерел:

1. Аленин Ю.П. К вопросу о правовом статусе следователя. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 8 жовтня 2010 р. : у 2 т. Одеса, 2010. Т. 2. С. 9–11.
2. Андрусенко С.В. Угода про примирення між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим за новим КПК та перспективи її розвитку в Україні. *Кримінально-процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти* : тези доповідей та повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 вересня 2013 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 185–188.
3. Басиста І.В. Рішення слідчого у кримінальних провадженнях на підставі угод: проблеми та перспективи. *Кримінально-процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти* : тези доповідей та повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 вересня 2013 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 18–19.
4. Глобенко Г.І. Закриття кримінальних справ з реабілітуючих обставин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 18 с.
5. Губська О.А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 209 с.
6. Карелова Г.А. Окремі питання взаємодії положень кримінального та кримінального процесуального кодексів України. *Кримінально-процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти* : тези доповідей та повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 вересня 2013 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 60–65.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України. Харків : ТОВ «Одіссей», 2002. 272 с.
8. Кримінально-процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями на 1 вересня 2019 року. Київ : Алерта, 2019. 324 с.
9. Марченко О.А. Слідчий – суб'єкт реалізації звільнення від кримінальної відповідальності: напрями удосконалення кримінально-процесуального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 44–45.
10. Марченко О.А., Меркулова В.О. Співвідношення кримінального та кримінально-процесуального законодавства у визначенні та порядку реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 13 листопада 2015 р. Одеса : ОДУВС, 2015. С. 110–112.